

Бабенко А.Г., Копитова М.С.

УДК 336.671

ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВА: ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ АСПЕКТІВ

Постановка проблеми. При переході до ринкової системи економічних відносин в Україні підприємства отримали самостійність в плануванні своєї господарської та економічної діяльності.

Досвід довів життєздатність і ефективність ринкового механізму в забезпеченні збалансованості економіки, у раціональному використанні трудових, матеріальних і фінансових ресурсів, у створенні гнучких виробництв, сприйнятливих до запитів споживачів і досягненням науково-технічного прогресу. Ринок стимулює підприємства до рішучих дій в оволодінні новими методами господарювання, перебудові своєї діяльності. В умовах ринку підприємство є головним об'єктом господарювання, незалежним товаровиробником, економічний простір для якого практично є необмеженим, але цілком залежить від уміння працювати беззбитково, адаптуючись до умов мінливого економічного середовища.

В умовах ринкових відносин основну роль в системі економічних показників відіграють показники фінансових результатів, в яких відображені різні сторони виробничої, збутової, постачальницької і фінансової діяльності підприємства. У зв'язку з цим гострою потребою стало всебічне і детальне вивчення прибутку, що займає центральне місце в загальній системі вартісних інструментів і важелів управління економікою. Це виражається в тому, що фінанси, кредит, ціни, собівартість та інші важелі прямо чи опосередковано пов'язані з прибутком. Від глибини пізнання економічних категорій доходу та прибутку, а також їх раціонального використання залежить ефективність діяльності підприємства в короткостроковому періоді, перспективи його розвитку.

Маса прибутку як основний фінансовий результат діяльності підприємства, залежить перш за все від якості та кількості реалізованої продукції, продуктивності праці, ступеня використання основних виробничих фондів та інших чинників. Отже, необхідно розробити та реалізувати на практиці механізм управління з метою досягнення максимального соціально-економічного ефекту.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема прибутковості підприємства досліджувалась багатьма вченими та економістами. Різні напрями фінансової діяльності і зокрема прибутку висвітлюються в наукових працях Чумаченко М. [15], Білик Т. [2], Бланк І. [3], Дем'яненко М. [6], Зінченко О. [7], Іщук С. [8], Шмиголь Н. [16], Костенко О. [9] та багато інших дослідників.

В роботах таких вчених як Ушеренко С. [14], Турило А. [13], Ляпіна Н. [11] знайшли обґрунтування теоретичних основ та методичних засад фінансової діяльності підприємств та, зокрема, їх прибутковості.

В наукових працях згаданих дослідників висвітлюються окремі положення управління прибутком підприємства, які необхідно поглиблювати та вдосконалювати.

Метою статті є проведення аналізу теоретичних положень категорії прибутку підприємства, їх узагальнення (поглиблення) на сучасному етапі розвитку ринкового середовища.

Основні результати дослідження. Сучасна економічна думка розглядає прибуток як дохід від використання факторів виробництва, тобто праці, землі і капіталу. Заперечуючи прибуток як результат експлуатації, привласнення неоплаченої найманої праці, можна виділити наступні визначення прибутку: по - перше, це оплата за послуги підприємницької діяльності, по - друге, це плата за новаторство, за талант в управлінні фірмою, по-третє, це плата за ризик, за невизначеність результатів підприємницької діяльності. Ризик, у свою чергу, може бути пов'язаний з вибором того чи іншого управлінського, соціального чи науково - технічного рішення при певних варіантах природно - кліматичних умов. Під ризиком тут також розуміється нездоланні і незалежні від нас обставини - стихійні лиха, міжнаціональні та міждержавні конфлікти тощо. Всі результати ризику можуть, як опосередковано, так і прямо вплинути на величину прибутку, тобто аж від збільшення прибутку до розорення фірми. Тому на підприємствах використовується теорія ризику, розроблена у наш час, з допомогою якої можна розрахувати ступінь можливих соціально-економічних наслідків.

Прибуток, будучи певним видом оплати в діяльності підприємства, являє собою досить складну економічну категорію, значення якої незмірно зростає. У сучасних умовах ринкових відносин саме ця категорія відповідає на питання: «що купувати?», «як продавати?», «для кого продавати?» [5].

Існують різні думки з приводу поняття визначення даної економічної категорії. Американський економіст Ф. Найт висловлює свій погляд на сучасну теорію прибутку. На його думку на прибуток впливають існуючі невизначеності і непередбачувана різниця між тими, які очікувалися і реальними надходженнями від продажу як наслідок правильно розрахованої та запропонованої ціни.

Крім теорій, які пояснюють прибуток: а) як тимчасовий дохід, отримуваний від технічних нововведень (І. Шумпетер), б) як результат невизначеного характеру майбутніх подій (Ф. Найт) існує ще один аспект прибутку: в) прибутку як доходу, породжуваного існуванням монополій.

У марксистській літературі прибуток - це форма додаткової вартості, одержуваної від найманої праці. К. Маркс при розгляді оборотності капіталу бачив у прибутку ще одне джерело - швидкість руху капітальної вартості. І. Шумпетер вважав, що прибуток - це тільки дохід новаторів, який зникає під впливом конкуренції. В цей же час Маркс бачив джерело такого доходу та додаткового прибутку. На заході існує концепція, що одна зі складових частин прибутку йде на оплату, яку несе суспільство за ризик підприємницької діяльності. Звідси, можна зробити висновок про те, що в збільшенні прибутку зацікавлені

як підприємства, для яких вона є еквівалентом праці, так і держава. Саме тому на підприємствах необхідно систематично аналізувати різні аспекти формування, розподілу та використання прибутку.

Звичайно, всі автори сходяться в тому, що прибуток представляє собою різницю між доходами та витратами, залишок після проведення всіх розрахунків, фінансовий результат. Дослідники одноставно розглядають прибуток, який одержують підприємства від продажу продукції (послуг).

Що ж стосується трактування поняття прибутку окремих вчених (Іонова, Селезньова), то на їхню думку прибуток - це особливий відтворений ресурс комерційної організації, багатогранний показник, що характеризує різні сторони бізнесу: його кінцевий фінансовий результат, ефект господарської діяльності комерційної організації, чистий дохід підприємця на вкладений капітал, винагороду за ризик підприємницької діяльності.

Не варто забувати, що успішне функціонування підприємства на ринку того чи іншого товару визначається його здатністю приносити достатній дохід для відшкодування витрат і формування прибутку. Отже, прибуток, будучи фінансовим результатом підприємства, характеризує абсолютну ефективність його діяльності.

З нашої точки зору прибуток відіграє важливу роль в орієнтуванні товаровиробників щодо випуску продукції на перспективу. Прибуток, у свою чергу, подає сигнал про те, де будуть більш рентабельно вкладені кошти, щоб домогтися найбільшого приросту валової продукції. Прибуток є головним важелем у виробників до збільшення обсягів виробництва продукції, а також скорочення витрат. В ринкових умовах суб'єкт господарювання завжди прагне до того, щоб його виробництво працювало динамічно, що підтверджує необхідність прагнення до максимального прибутку або ж до такої величини прибутку, яка забезпечить йому динаміку зростання. А у свою чергу це допоможе виробнику утримати свої позиції на ринку даного товару. Також зростання величини прибутку сприяє вирішенню проблем як соціального, так і матеріального характеру трудового колективу. Слід звернути свою увагу на той фактор, що прибуток створює ту базу, яка сприяє самофінансуванню, розширеному відтворенню. За рахунок прибутку виконуються зовнішні фінансові зобов'язання перед бюджетом, банками та іншими організаціями. Прибуток також є базою інноваційного процесу, джерелом утворення фондів економічного стимулювання, базою для прийняття економічно обґрунтованих управлінських рішень.

П. Самуельсон розрізняє чотири види прибутку з точки зору економічної теорії:

1) багато чого з того, що називається прибутком, насправді представляє безумовний відсоток, безумовну ренту і безумовну заробітну плату. Ці доходи від факторів виробництва отримують власники підприємства, які забезпечили участь даних чинників у виробництві;

2) часто економісти називають прибутком особливу категорію доходів - найвищою мірою нестійкі тимчасові доходи від технічних нововведень. Вони кажуть, що адміністративні працівники, які здійснюють звичайні операції, отримують заробітну плату, а проте справжні підприємці, проявляють ініціативу, можуть отримувати прибуток за свою діяльність;

3) невизначеність є фактом, який отримав широке поширення в нашому житті. Вона робить можливими технічні нововведення і, крім цього, викликає розбіжності між тим, який дохід очікується від даних факторів виробництва, і тим, скільки вони в дійсності, в кінці кінців, приносять. Ця різниця може характеризуватися як позитивною, так і негативною величиною. Прибуток і збиток визначаються як непередбачене відхилення від очікуваних доходів, що викликається невизначеністю;

4) ще одне таке визначення прибутку: прибуток є доходом, який породжений монополістичним становищем. Ця концепція часто викладається в іншій формі: прибуток визначається як частина доходу, пов'язаного з "штучно викликаними обмеженнями" [12].

Для більш розширеного розуміння фінансового результату (прибутку) надається класифікація, в якій види прибутку систематизовані за певними ознаками.

За джерелами формування виділяють прибуток від продажу продукції (робіт), а також прибуток від іншої реалізації. Прибуток від продажу продукції (робіт) є основним видом прибутку на підприємстві, безпосередньо пов'язаним з галузевою специфікою діяльності підприємства. Прибуток від іншої реалізації становить дохід від продажу невикористовуваних основних фондів, нематеріальних активів, а також дохід від участі в спільних підприємствах, доходи від акцій, облігацій та інших цінних паперів, штрафи, пені та неустойки тощо.

За видами діяльності виділяють прибуток від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. Операційний прибуток є результатом виробничо - збутової або основної для даного підприємства діяльності. Результат інвестиційної діяльності частково відбивається у вигляді доходів від участі у спільній діяльності, від володіння цінними паперами та депозитними вкладками, частково - у прибутку від реалізації майна. Крім цього, результати інвестицій відображаються на операційному прибутку, коли інвестиції перетворюються в реальні активи з розширення, оновлення та модернізації виробництва. Під прибутком від фінансової діяльності розуміється непрямий ефект від залучення капіталу із зовнішніх джерел на умовах більш вигідних, ніж середньоринкові умови. Крім того, в процесі фінансової діяльності може бути отриман і прямий прибуток на вкладений власний капітал шляхом використання ефекту фінансового левериджу.

По складу включених елементів розрізняють маржинальний (валовий) прибуток, прибуток до оподаткування, чистий прибуток. Маржинальний прибуток - це різниця між виручкою - нетто і прямими

виробничими витратами з реалізованої продукції. Прибуток до оподаткування характеризує загальний фінансовий результат підприємства. Прибуток до оподаткування являє собою суму фінансового результату від звичайної діяльності та інших доходів і витрат. Чистий прибуток - це сума прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства після сплати податку на прибуток.

За характером використання чистий прибуток поділяється на капіталізований і споживчий. Капіталізований прибуток, частина чистого прибутку, що спрямовується на фінансування приросту активів підприємства. Споживчий прибуток - той, який витрачається на виплату дивідендів акціонерам та засновникам підприємства.

За характером оподаткування прибутку розрізняють оподатковуваний і неоподатковуваний податком. Такий розподіл прибутку відіграє важливу роль у формуванні податкової політики, оскільки дозволяє оцінювати альтернативні господарські операції з позиції їх ефекту. Склад прибутку, що не підлягає оподаткуванню, регулюється податковим законодавством.

Розрізняють також номінальний і реальний прибуток, скоригований на темп інфляції у звітному періоді.

За період формування, що розглядається, виділяють прибуток звітного року, прибуток попереднього року і планований прибуток.

Наведений перелік класифікаційних ознак не відбиває всього різноманіття видів прибутку, використовуваних у науковій термінології та практиці роботи підприємства.

На думку багатьох авторів, систематичний недолік прибутку та його незадовільна динаміка свідчить про неефективність і ризикованість бізнесу, що послужить в майбутньому банкрутству підприємства. Тому підтримання необхідного рівня прибутковості є об'єктивною закономірністю нормального функціонування підприємства.

Отже, прибуток виступає найважливішим чинником стимулювання підприємницької діяльності, створюючи, в свою чергу, фінансові передумови для її розширення, а також прибуток служить основою розв'язання соціальних і матеріальних потреб трудового колективу.

Але все ж варто знати, що маючи прибуток можна нерозумно їм розпоряджатися, і мати фінансові труднощі. Прибуток є джерелом поповнення статутного фонду підприємства, джерелом формування оборотного капіталу, що відображається на структурі активів і пасивів підприємства.

Розподіл прибутку пропорційно до участі в її формуванні буде основним стимулом як для участі у виробничому процесі, так і в поліпшенні економічних результатів для всіх учасників виробничого процесу. Це дасть можливість зацікавити кожного працівника у виробничому процесі, в отриманні підприємством максимального прибутку.

Багато економістів вважають, що українським підприємствам вдається втриматися на плаву тільки завдяки дешевій робочій силі. Але подібні дії швидше гальмують розвиток підприємства. Необхідно провести детальний аналіз стану підприємства і розробити організаційно-економічні рекомендації, спрямовані на оздоровлення підприємства, тобто створення стрункої системи, головним елементом якої є оперативний управлінський облік.

Необхідно вести на підприємстві управлінський облік, який буде спрямований на прогнозування, планування, облік витрат, калькулювання собівартості продукції, виконання робіт, аналіз витрат виробництва, надання отриманої інформації для оперативного, тактичного і стратегічного управління поточними витратами і кінцевими результатами діяльності підприємства.

Для підвищення ефективності роботи підприємства першорядне значення має акцентування резервів збільшення обсягів виробництва і реалізації, зниження собівартості продукції (робіт, послуг), зростання прибутку. До факторів, необхідних для визначення основних напрямів пошуку резервів збільшення прибутку відносяться:

- природні умови, державне регулювання цін, тарифів тощо (зовнішні фактори);
- зміна обсягу засобів і предметів праці, фінансових ресурсів (внутрішні виробничі інтенсивні фактори);

- нові технології, пов'язані з поліпшенням його якості, прискорення оборотності оборотних коштів;
- постачальницько - збутова діяльність, природоохоронна діяльність тощо (позавиробничі фактори).

На підприємствах необхідно реалізувати ефективні заходи, зокрема:

- провести детальний аналіз підприємства і розробити організаційно - економічні рекомендації для створення системи управлінського обліку;

- уосконалити систему управлінського обліку. Для цього слід у положення про відділи, в посадові інструкції кожного члена керуючої персоналу внести доповнення у вигляді визначення відповідальності за нераціональне, неефективне використання ресурсів у ввіреному йому підрозділі;

- провести заходи щодо своєчасності надходження грошових коштів з виконаних робіт шляхом інвентаризації дебіторської заборгованості, виявлення причин її утворення і термінів погашення;

- контроль за дотриманням умов договорів;

- у зв'язку зі збільшенням собівартості продукції виявити внутрішні резерви щодо її зниження;

На думку Чумаченко М. [15], щоб забезпечити зростання прибутку, підприємство повинно:

- нарощувати обсяг виробництва і реалізації товарів, робіт, послуг;

- розширювати, орієнтуючись на ринок, асортимент і якість продукції;

- здійснювати заходи щодо підвищення продуктивності праці своїх працівників;
- зменшувати витрати на виробництво (реалізацію) продукції;
- з максимальною віддачею використовувати потенціал, наявний у його розпорядженні, у тому числі фінансові ресурси;
- кваліфіковано, здійснювати цінову політику, тому що на ринку діють переважно вільні (договірні) ціни;
- грамотно будувати договірні відносини з постачальниками і покупцями;
- найдоцільніше розміщувати (вкладати) отриману раніше суму прибутку з точки зору досягнення оптимального ефекту.

Хотілося б додати, що максимальний прибуток підприємство отримує від правильно організованого продажу вироблених товарів, а саме: маркетингові дослідження ринку, дистрибуційних договорів із зазначенням регіонів продажів, чіткої цінової політики, а також гнучкою системою знижок, спрямовану на збільшення обсягів реалізації продукції (послуг).

Висновки. Фінансово - господарська діяльність підприємства залежить від кінцевого результату - розміру прибутку. Показник прибутку залежить від обсягів виробництва, від витрат на виготовлення продукції, і відіграє важливу роль в економіці підприємства.

Основна фінансова та інвестиційна діяльність підприємства впливає на всі його грошові надходження і витрати.

На масу прибутку підприємства впливає також собівартість виробництва продукції (послуг). А тому кожне підприємство прагне мінімізувати витрати при цьому не погіршуючи якість товару та інші показники.

Важлива роль належить здійсненню на підприємстві всіх організаційних, технічних та економічних заходів щодо зростанню маси прибутку та підвищенню рентабельності виробництва.

Джерела та література:

1. Басенко А. Центри витрат і прибутків. (досвід агрофірми «Марія») / А. Басенко // Пропозиція. – 2003. – № 1. – С. 30-32.
2. Білик Т. Теоретичні аспекти прибутку / Т. Білик // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – С. 7-8.
3. Бланк И. А. Управление прибылью / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2007. – 768 с.
4. Бобир Ю. О. Проблеми забезпечення прибутковості АПК України / Ю. О. Бобир // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 10. – С. 103-106.
5. Гончаренко Л. Н. Управление прибылью организаций торговли : монография / Л. Н. Гончаренко, Т. Б. Кувалда, И. С. Метелев. – Омск : Типография «С – Принт», 2007. – 148 с.
6. Дем'яненко М. Я. Фінансові чинники формування доходів у сільському господарстві / М. Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 18-20.
7. Зінченко О. А. Нормативний метод визначення якості прибутку підприємства / О. А. Зінченко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 3. – С. 110-114.
8. Іщук С. О. Модель розрахунку операційного прибутку промислових підприємств / С. О. Іщук // Економіка і прогнозування. – 2009. – № 3. – С. 251-263.
9. Костенко О. Формування прибутку організаційно – правових формах господарювання / О. Костенко // Економіка АПК. – 2008. – № 2. – С. 74-76.
10. Кучеркова С. О. Фактори формування прибутку в сільськогосподарських підприємствах / С. О. Кучеркова. – 2004. – № 7. – С. 70-72.
11. Ляпіна Н. С. Теоретико – методичні підходи до визначення прибутковості / Н. С. Ляпіна // Держава та регіони. – 2010. – № 3. – С. 96-100.
12. Савицкая Г. Ф. Анализ хозяйственной деятельности предприятия : учеб. пособие / Г. Ф. Савицкая. – 6-е изд., перераб. и доп. – Мн. : Новое знание, 2001. – 704 с.
13. Турило А. М. Теоретико-методичні засади визначення фінансової ефективності на підприємстві / А. М. Турило // Фінанси України. – 2010. – № 11. – С. 87-92.
14. Ушеренко С. В. Прибутковість підприємства: теоретичні основи дослідження / С. В. Ушеренко // Формування ринкових відносин. – 2010. – № 12. – С. 144-147.
15. Чумаченко Н. Г. Формирование, распределение и использование прибыли / Н. Г. Чумаченко. – К. : Наукова думка, 2000. – 340 с.
16. Шмиголь Н. М. Аналіз методів формування доходів підприємства в ринковій економіці / Н. М. Шмиголь // Держава та регіони. – 2010. – № 2. – С. 233-236.